

Jurgis Ambraziejus Pabrėža – liaudies gydytojas ir farmacininkas, botanikas, augalų sistematikos kūrėjas

Janina Valančiūtė

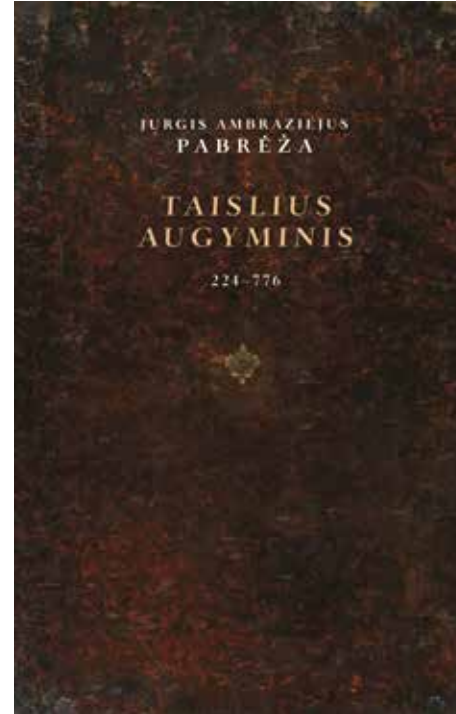
Jurgis Ambraziejus Pabrėža – įvairiapusė asmenybė. Pranciškonas, kunigas, liaudies gydytojas, vienas iškiliausių XIX a. svietėjų, botanikas, pirmasis Lietuvos floros tyrinėtojas, žemaitiškos terminologijos kūrėjas, mėginęs įgyvendinti bendrinės žemaičių kalbos idėją.

J. A. Pabrėžos augalų sąvadas „Taislius augyminis“ – pirmasis mokslinis veikalas, kuriame vartojama žemaičių kalba. Buvo

įprasta, kad tais laikais lietuviai mokslo raštams rinkdavosi lotynų arba lenkų kalbą. Augalų sąvado rankraštis įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą, kaip nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektas. Anot istoriko Liudo Jovaišos, J. A. Pabrėža pretendavo kurti rimtą mokslą, priskirtiną Apšvietos epochai. Jis rinko herbariumą, o po 1831 m. sukilimo pradėjo aprašyti augalus pagal Karlo Linėjaus sistemą. J. A. Pabrėža atsiskleidė ir kaip liaudies menininkas – nupiešė ir iš augalų suklijavo Dievo Apvaizdos paveikslą. Tapė namuose pasigamintais dažais. Rinko žinias apie dažus, jų sudėtį ir mokė žmones gamtiniais dažais dažyti namų apyvokos daiktus, piešti ir net tapyti. Kūrė eiles, kurių dalis tapo dainomis. Lietuvos Respublikos Seimas 2021 metus buvo paskelbęs Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais, minint 250-ąsias jo gimimo metines.

Biografijos faktai

Daugelyje šaltinių nurodoma, kad J. A. Pabrėža 1791–1794 m. Vilniaus universi-

J. A. Pabrėžos veikalas apie Žemaitijos augalus

tete (tada – LDK vyriausioji mokykla) mokėsi istorijos, medicinos, botanikos, chemijos, teisės ir teologijos. Išmoko lotynų, graikų, lenkų, vokiečių, rusų ir baltarusių kalbas, tačiau studijų universitete nebaigė. Pats J. A. Pabrėža minėjo universiteto profesoriaus gydytojo Ferdinando Špicnagelio botanikos paskaitas, kurios nulėmė jo pasirinkimą ir aistrą botanikos mokslui. J. A. Pabrėža dalyvavo Tado Kosciuškos vadovaujame sukilime, po kurio į Vilnių jau nebegrižo.

Nuo vaikystės jo gyvenimas buvo susietas su pranciškonais. Dar mokydamasis Kretingoje, J. A. Pabrėža gerai pažinojo brolių gyvenimą. 1794 m. įstojo į kunigų seminariją Varniuose ir jau 1796 m. buvo išsventintas kunigu, nes prieš tai studijavo teisę, teologiją ir Šventąjį Raštą. Du dešimtmečius po keletus metus kunigavo Šiluvoje, Raudėnuose, Tveruose, Plungėje, ilgiau – Kartenoje. 1816 m. įstojo į pranciškonų vienuolyną, o kitais metais priėmė vienuolystės įžadus. Kretingos vienuolyne jis praleido paskutiniuosius 33 savo gyvenimo metus.

■ Nukelta į 10 p.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža – liaudies gydytojas ir farmacininkas, botanikas, augalų sistematikos kūrėjas

■ Atkelta iš 9 p.

Šiuo gyvenimo laikotarpiu J. A. Pabrėža atliko svarbiausius medicinos ir botanikos tyrimus. Jis buvo paskirtas Kretingos pranciškonų mokyklos mokytoju ir kapelionu. Mokė lotynų kalbos, o gamtos mokslus dėstė ne tik klasėje, bet ir gamtoje. Jo vedamos gamtos, ypač botanikos pamokos buvo labai įdomios. Anot Juozo Tumo-Vaižganto, jis mokėjo savo žinias perduoti ir įkvėpti meilę gamtos mokslams. Apžiūrindavo kiekvieną augalėlį – nuo šimtamečio medžio iki smulkiausio kirmino. Vienuolyno kiemelyje buvo įsirengęs gėlių ir kitų augalų sodelį. Sėklų gaudavo ir iš Vilniaus universiteto botanikos sodo. J. A. Pabrėža daug keliavo po apylinkes, rinko istorinę, etnografinę medžiagą, botanikos eksponatus.

Žemaičių gydytojas

Vilniaus universitete įgijęs teorinius pagrindus, J. A. Pabrėža, sugrįžęs į Žemaitiją, savarankiškai studijavo mediciną ir gamtos mokslus. Pradėjęs kunigauti Kretingoje, jis greitai pagarsėjo ir kaip gydytojas. Turėdamas daug medicinos žinių, savo pamoksluose ir lankydamas ligonius, jiems patardavo ir suteikdavo pagalbą. Pasak Juozo Tumo-Vaižganto, nors J. A. Pabrėža turėjo nemažą spintą vaistų, tačiau gydydavo kone vien žolėmis. Vaistus daugiausia gamindavo iš surinktų žolelių, taip pat naudojo mineralus, sierą, salietrą bei tolimųjų kraštų augalus, tarp kurių paminėtas ir ženšenis.

Žmonės nuolat kreipdavosi į jį pagalbos. Už gydymą J. A. Pabrėža niekada neimdavo atlyginimo, nesiūlė pacientams brangių, neprieinamų vaistų, stengėsi žmones atgrasinti nuo prietarų ir burtų. Į užkalbėtojus jis žiūrėjo neigiamai, o su žolininkais bendravo, tačiau patardavo gydytis atsargiai: ta pati liga turi daug savybių, todėl reikia tinkamai iširti, stebėti, ar gali kuri nors vaistažolė naikinti ligos požymius.

Laiške Vilniaus universiteto profesoriui Johanui Fridrichui Volfgangui apie savo medicininę praktiką J. A. Pabrėža rašė: „Ta-

Paminklas J. A. Pabrėžai prieš Kretingos bažnyčią ir vienuolyną. Skulptorius – A. Bosas.
Jolantos Klietkutės nuotr.

pės pasauliniu kunigu ir eidamas šias savo luomo pareigas, dažnai turėdavau lankyti įvairius ligonius, neturinčius jokios medicininės pagalbos, o jų kančios labai mane jaudindavo, tad norėjau nors šiek tiek padėti jiems. Tačiau, nežinant defektų, neįmanoma buvo jiems ką gera padaryti: dėl to įsigijau Avorko „Sisteminės-praktinės medicinos veikalą“, kun. Dargošo išverstą į lenkų kalbą. Tik čia pamačiau daug gydomųjų medžiagų iš augalų pasaulio, o jų nepažinau, tai buvau priverstas parsiisidinti kun. Kliuko „Augalų žodyną“ ir S. Jundzilo „Augalų aprašymą“.

Medicinos ir botanikos raštai

J. A. Pabrėža sukonspektavo 9 tomų „Bendrąjį medicininį chirurginį žodyną“ ir iš jo sudarė savo praktikai reikalingą rankraštinių vadovą. Buvo sukonspektavęs Simono Sirenijaus „Žolyną“ ir juo remdamasis lenkų kalba parašė „Kai kurių augalų gydomosios savybės ir tų augalų panaudojimo būdai įvairių ligų atveju“. Išvertė Peterburge išleistą knygelę „Kaip reik apsieiti su ligoniais ten, kur nėra daktarų“, Danieliaus Branto veikalą „Trumpa medikamentų specifikacija, tinkamomis informacijomis aprobuota, kuri su pasisekimu gali būti naudojama ne tik sveikatai palaikyti, bet ir kasdieniniame gyvenime“, prilygstantį farmakologijos vadovėliui.

Knygelės „Namų vaistinė“ kiekvieno skyriaus pradžioje autorius pritaikė kokią nors

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos kapo koplyčia

patarlę ar vaizdingą posakį. Pavyzdžiui, prie žadinančių apetitą vaistų rašė: „Apetito neturi tie, kurie ilgai miega, dažnai čerką gurkšnoja, nuo darbelio bėga.“ Pamokanti patarlė: „Vaistai ir valgiai – vienodai vertingi, bet per daug panaudoti – sveikatai kenksmingi.“ Straipsnelyje „Apie sveikatą, kaip sveikam ilgai gyventi“ pateikė receptų, davė praktinių patarimų.

Dalis J. A. Pabrėžos raštų surinkta rankraštyje „Spindulėlis“. Rankraščiuose „Apie slogas plaučių“, „Kaip yra taisomos vaistų medžiagos“, „Apie kaltūną“, „Apie šiltinę“, „Augalai, naudingi gydymui“, „Vaistai nuo geltonligės“, „Epilepsijos gydymas“ ir daugelyje kitų jis rašė, kaip atpažinti ligas, kaip slaugyti ligonius, dalinosi žiniomis iš savo darbo praktikos. Išliko 17 jo rankraščių medicinos klausimais, kuriuose aprašomos dažniau pasitaikančios ligos, jų simptomai ir gydymas.

J. A. Pabrėža parengė apie 50 darbų botanikos tema. Vertingas jo „Lotynų–lietuvių kalbų botanikos“ žodynas, Augalų morfologijos lietuviškų terminų žodynas. Tačiau didžiausias jo darbas – unikalūs Žemaitijos augalų aprašymas „Taislius augyminis“ („Augalų sistema“), kuriame jis apibūdino 643 augalus. Remdamasis K. Linėjaus sistema, jis pirmasis aprašė Žemaitijos augmeniją žemaičių kalba. Žodžius rašė taip, kaip jie buvo tariami žemaičių kasdienėje kalboje.

Rašytinis palikimas

J. A. Pabrėžos rašytinis palikimas – gausus, tačiau beveik visi jo raštai taip ir liko

rankraščiuose. Čia yra daugiau kaip 4 tūkst. puslapių rašinių gamtos mokslų ir medicinos temomis bei žodynų. Iš jų 2 588 puslapiai parašyti lietuvių kalba, o 1 569 puslapiai – lenkų ir lotynų kalbomis. „Augalų sistemos“ rankraščio leidybai pinigus rinko pats, tačiau tuomet rankraštis nebuvo publikuotas. 1900 m. dalis šio rankraščio buvo paskelbta atskiru žurnalo „Dirvos“ leidiniu. Tik 2009–2015 m. išleistas enciklopedinis trijų tomų leidinys.

Dauguma J. A. Pabrėžos darbų yra šviečiamojo pobūdžio. Savo rankraščius jis skyrė tiems, kuriuos gydė: „Skiriu savo darbą patogumui ir gelbėti sveikatai tų, kurie arti neturi vaistinės bei galimybių pasitarti su gydytojais ir kurie ne tik gyvendami skursti, bet ir per anksti mirti turi.“ J. A. Pabrėža kalbėjo, pamokslus sakė, botanikos ir medicinos veikalus rašė kretingiškių žemaičių tarpe. Kurdamas pirmąjį augalų sąvadą žemaičių kalba, jis iškėlė žemaičių kalbos sistemingos rašybos būtinybę. Augalus, neturinčius žemaitiškų vardų, „Žolininke“ pavadino mitologiniais lietuvių dievų vardais. Kai kurie jo sukurti augalų pavadinimai išnyko, bet kiti vartojami iki šiol, pavyzdžiui, tokie ir šiandien gerai mums žinomi augalai, kaip gubojas ir raganė.

„Pabrėžos darbai ir veikalai grąžina žmogų į gamtą, į jo gyvybę ir sveikatą saugančius aruodus. Kaip gydytojas ir patarėjas Pabrėža nesiūlo neprieinamų vaistų. Jis tik kalba apie tas „vaistingas“ priemones, kurios yra čia pat, netoli namų – darže, paežerėje, pievoje ar lauke. Pabrėžos rankraščiai liudija, kad jis, nors ir nebaigęs medicinos mokslų, turėjo platų medicininį išsilavinimą, kuriam įgyti padėjo labai daug pastangų. Jo, kaip gydytojo, praktika reikalavo pastovaus darbo ir labai daug jėgų prisimenant, koks reiklus sau jis buvo ir kiek daug pareigų visą gyvenimą turėjo“, – taip Romoje išleistoje monografijoje apie J. A. Pabrėžą rašė istorikas vienuolis Viktoras Gidžiūnas. *Pranešimas, skaitytas Lietuvos medicinos bibliotekoje surengtame Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos minėjime*